

DE INVLOED VAN DE THEOSOFIE OP HET WERK VAN MAURICE MAETERLINCK

Sofie DE SMET

- *Je bedoelt misschien theologie?*
- *Nee hoor, the-o-so-fie.*

“Helena Petrovna Blavatsky en de theosofie”. Het klinkt velen onbekend in de oren. Wanneer ik startte met mijn onderzoek werd ik tot mijn verbazing zelfs naar de afdeling “esoterie en occultisme” verwezen. Een “goddelijke wijsheid” zou men toch een meer eerbiedwaardige plaats toekennen? Er heersen vele vooroordelen omtrent esoterie en occultisme en er duiken meteen ideeën van ufo’s en exorcisme op. Ook een uitspraak van Adorno getuigt daarvan: “Okkultimus ist die Metaphysik der dummen Kerle” (Wichmann, 1990, p. 12). Welke domoren Adorno aan deze lijst zou toevoegen, vermeldt hij niet.

Wanneer men op namen als Steiner, Newton en Yeats stoot als volgelingen van Blavatsky wordt het moeilijk de dwaasheid van deze heren te kaderen. Blavatsky was de grondlegger van de moderne theosofische beweging en trachtte de kern van alle religies weer te geven en een universele broederschap op aarde te verwezenlijken. De leer werd met enthousiasme ontvangen en inspireerde de wetenschap, de filosofie, de literatuur en de kunst, ook de Belg Maurice Maeterlinck.

De theosofie fungeert als nieuw zingevend systeem en oriënteringskader voor de negentiende-eeuwse mens in het algemeen en in het bijzonder voor Maeterlinck. Hij groeide op in een wereld die probeerde om te gaan met een aantal ernstige deuken in de geloofsovertuiging en wereldbeschouwing. Maeterlinck bediende zich van de theosofische leer. Voor die invloed dragen we bewijsmateriaal aan. Maar de theosofie was slechts een tijdelijk toevluchtsoord. We richten ons derhalve ook op Maeterlincks inconsistenties en afwijzing van de theosofie.

Een renaissance van de spiritualiteit

De tijdgeest en de wereldbeschouwing van de negentiende eeuw bevonden zich in een crisis en waren gekenmerkt door een overwicht van de natuurwetenschappen.

De Copernicaanse revolutie verspreidde zich langzaam vanaf het midden van de negentiende eeuw. De aarde verloor haar centrale rol binnen het universum. Daarenboven werd de westerse bevolking ook met de feilbaarheid van het verstand geconfronteerd via Kant. Verschillende monarchieën (Wichmann, 1990) gingen teloor. Er vond een aardbeving in de geesten van de westerse bevolking plaats. Dat beven mondde uit in uiteenlopende radicale reacties als nationalisme en nihilisme. De decadenten van het fin de siècle, zoals Baudelaire, zochten troost in een morbide en pessimistische romantiek. Jugendstil en art nouveau negeerden het probleem door met behulp van planten- en vogelmotieven een natuurlijk frisse toekomst voor te spiegelen. In dat rijtje pasten ook de mysterieuze Blavatsky en haar theosofische beweging.

Waar de intolerantie en het dogmatisme van de katholieke kerk een uiting van de bedreiging van haar identiteit waren (Vergrote, 1987), beantwoordde de theosofie actuele vragen. Zeker in een wereld waarin de wetenschap razendsnelle en onthutsende ontdekkingen deed, steeg de behoefte om integraal te begrijpen. Blavatsky slaagde erin een nieuw religieus aanbod te creëren dat niet noodzakelijk in contrast stond met de ontdekkingen in de wetenschap.

Geologische ontdekkingen en evolutionaire gegevens toonden het ongelijk van bepaalde christelijke dogma's aan. De mens leek bijvoorbeeld veel ouder te zijn dan wat de Bijbel suggereerde. Blavatsky toonde aan dat de huidige geologische wetten in overeenkomst zijn met de oudste tradities. Aan het begin van alles stond een absoluut allesomvattende godheid die zich als een "spark" (Bevir, 1994, p. 753) in elk deeltje van de materie laat terugvinden. Vanaf dat moment evolueerde het universum door middel van cyclussen. De lagere ordes, voortgekomen uit de hogere ordes, evolueerden naar steeds meer spirituele wezens totdat ze uiteindelijk geabsorbeerd werden in de oneindige en eeuwige godheid (Bevir, 1994). De kosmologie verkondigde een immanente God die de wereld langzaam creëerde met behulp van natuurlijke processen. Een plaatje dat perfect kon passen in de negentiende-eeuwse samenleving. De natuurlijke selectie, geformuleerd door Darwin en Alfred Russel Wallace, was volgens Blavatsky geen kracht; zij veroorzaakte niet de variëteiten van organismen. Ze toonde louter de secundaire aspecten van de organische evolutie aan.

Re-enchantment

Een ontmythologisering, rationalisering en toepassing van de historisch-kritische methode op het lezen van de Bijbel, creëerde het idee van een

abstracte, onbereikbare, straffende God. Spiritualiteit werd het slachtoffer van verdringing. De mens bleek nu ook op één lijn te staan met andere diersoorten en verloor zo zijn rol als ultieme goddelijke schepping. De moderniteit vernietigde de magische krachten en mysteries van de wereld. Na deze ontzuivering bood het nieuwe occultisme de samenleving een soort nieuwe betovering van de moderne wereld aan (Owen, 2004). Aangezien de kerkelijke leer persoonlijke meditatieve ervaringen van de theologie met argusogen bekeek, kon ze niet met behulp van deze mystieke ervaringen de geloofstraditie stabiliseren (Wichmann, 1990). De overgeleverde rituelen verloren zo ook hun aantrekkingskracht. Het herhalingskarakter van de ritus stond in contrast met het streven naar spontane uitdrukking (Vergrote, 1987). Er heerste een vraag naar nieuwe religieuze symbolen. De kerkelijke leer was te stereotiep, te dogmatisch en te doctrinair. Alternatieven boden zich aan: de kunst van Skrjabin en Kandinsky én het theater van Maeterlinck fungeren als nieuwe religieuze rituelen en symbolen in het licht van de theosofische leer. Geïnspireerd door Blavatsky beoogt bijvoorbeeld Skrjabin in zijn symfonisch gedicht *Prometheus, gedicht van vuur* de waarheid te ontsluiten door de geest extra te stimuleren met behulp van geluids- en lichttrillingen. De verbinding van kleur met de notie trilling bij de theosofische mystiek beïnvloedde ook in het bijzonder Kandinsky (Ringbom, 1966). In zijn experimenteel theaterstuk *Der Gelbe Klang* (1907) poogde hij net zoals Skrjabin een kosmisch bewustzijn te realiseren met behulp van synesthesie (Sheppard, 1975). In *Über das Geistige in der Kunst* getuigt de schilder van een grote bewondering voor Maeterlinck. Kandinsky bekritiseerde de oppervlakkige en materiële vertelstijl in het drama, de opera en het ballet en loofde de wijze waarop Maeterlinck daarentegen tot de ziel sprak.

De theosofische leer

Letterlijk bestaat het woord theosofie uit de samenstelling van het Griekse *theos*, “god” of “goddelijke”, en van *sophia*, “wijsheid”. Het duidt op een wijsheid zoals de goden die bezitten (Ellwood, 1986/1994). De theosofie is de formulering van antwoorden op onze grootste innerlijke vragen. Wat is de werkelijkheid? Wat is de oorsprong en de bestemming van het heelal, van de aarde en ten slotte, van onszelf, de mens?

In 1888 werd Blavatsky's *secret doctrine* met als ondertitel, “The synthesis of science, religion, and philosophy”, uitgegeven. Dit boek werd enthousiast onthaald. De student en de lezer van *The secret doctrine* moesten vier basisregels in acht nemen (Blavatsky, 1988/1989).

- (a) De fundamentele eenheid van alle bestaan. In wezen is er één Zijn dat twee aspecten heeft. Het positieve aspect is geest of bewustzijn en het negatieve is substantie, het subject van bewustzijn.
- (b) Er bestaat geen dode stof. Zelfs het kleinste atoom leeft. Dat kan niet anders omdat ieder atoom in wezen zelf Absoluut Zijn is.
- (c) De mens is de microkosmos. Alle hiërarchieën van de hemelen bestaan in hem.
- (d) Het grote hermetische axioma: zoals het innerlijke is, zo is het uiterlijke; zoals het grote is, zo is het kleine. Er is slechts één leven en wet. (pp. 11-12)

The secret doctrine (Blavatsky, 1888/1988) vroeg daarnaast de aandacht voor drie grondstellingen. De eerste verwijst naar één absolute realiteit die voorafgaat aan al het gemanifesteerde voorwaardelijke zijn. Het tweede beginsel duidt de algemene periodicititeit in het eeuwige heelal "in toto" (Blavatsky, 1888/1988, I, p. 46) als een grenzeloos gebied aan. Het zich manifesteren en weer verdwijnen is een wet die overal in de natuur kan worden waargenomen: eb en vloed, dag en nacht, slapen en waken. De laatste grondstelling poneert dat elke ziel een fundamentele gelijkheid vertoont met de Universele Oerziel. Het is de taak van de ziel om de cyclus van incarnaties te doorlopen, gestuurd door de karmische en cyclische wet.

Het eerste deel van *The secret doctrine* behandelt het ontstaan van de kosmos. Ons heelal is slechts één uit een oneindig aantal andere schakels in de grote kosmische keten. De kosmische levensvlam, de *purucha*, veroorzaakt een evolutiedrang in elke monade. Tijdens iedere *manvantara* onderneemt dat onsterfelijke centrum een pelgrimstocht die eerst gekenmerkt wordt door een evolutie naar de grootst mogelijke verdichting, van geest naar stof, en daarna van stof naar geest.

De theosofie onderscheidt zeven wortelrassen van de mens. De huidige menselijke bevolking op aarde is het Vijfde Ras. Tijdens dit evolutiestadium is de mens het meest met de vaste materie verbonden. Dat uitte zich in de wijze waarop de mens zich het stoffelijke rijk volledig eigen maakte als kennisbron en hulpmiddel. Het werk van de Theosophical Society streefde ernaar de mens van de negentiende eeuw wakker te schudden om zijn evolutie naar een hoger ras of hogere geestelijke inzichten mogelijk te maken.

Reïncarnatie was het goddelijke werktuig waardoor de vervolmaking van het menselijke wezen mogelijk wordt (Wichmann, 1990). Mensen hadden een zevenvoudige samenstelling: het fysieke lichaam, de levenskracht, het astrale lichaam, de dierlijke ziel, de menselijke ziel, de geestelijke ziel en de geest

(Sinnott, 1883/1906). Op een lager niveau was de mens een samengesteld wezen, maar in werkelijkheid is hij een onsterfelijk wezen, bestaande uit geest (*ā tma*), onderscheidingsvermogen (*buddhi*) en denkvermogen (*manas*). De overige vier samenstellende elementen maakten zijn werking in de materie en de natuur mogelijk (Judge, 1893/1996). Het was de werkelijke mens, de hogere triade – *manas*, *buddhi* en *ā tma* – die incarneerde. Reïncarnatie blijft doorgaan tot de mens zich bewust is van al zijn hogere functies.

Maurice Maeterlinck

Maurice Maeterlinck behoort tot de grootste figuren van het Europese symbolisme dat ook reageerde op het materialisme en het realisme. In *Bulles bleues. Souvenirs heureux* (1948) beschrijft Maeterlinck kort voor zijn dood de herinneringen aan zijn kindertijd in Gent. De nadruk van de kerk op boetedoening en straf was nefast voor de beleving van God. Hij werd steeds meer beschouwd als een abstracte, onbereikbare, straffende God. Maeterlinck: “Het is een misdaad die ontloken goddelijke gedachte in haar groei meteen te snuiven in de tempels die niets meer zijn dan vloekende stenen.” (Capiteyn, 2008, p. 95).

In 1890 voorzag Maeterlinck de Europese symbolistische beweging van datgene dat voor lange tijd louter een kwestie was van theorie en kritiek op het gangbare, namelijk hét symbolistische theater (Vergeer, 1996). Hij evolueerde steeds meer naar een breuk met het traditionele en naturalistische theater. In *Le tragique quotidien*, een hoofdstuk uit *Le trésor des humbles*, verkondigde hij de essentiële focus van het nieuwe moderne statische drama: het verbijsterende naakte feit dat we bestaan (Maeterlinck, 1896/1897). Zijn debuut *Serres chaudes* weerspiegelt een ontgoochelende gemoedstoestand van de negentiende-eeuwse mens die, omwille van onderdrukking van het intuïtieve, geestelijk stilstand beleeft (Rutten, 1962). Maeterlinck streefde naar de benadering van de mystieke kennis van de ziel, “le domaine de l’âme” (Rutten, 1962, p. 34). Het doel van zijn theater was de mens in te wijden in “la condition humaine”. De mens was onderworpen aan krachten die het denkvermogen te boven gaan. De actie, als er actie is, komt van buitenaf.

Theosofisch gedachtegoed in het essayistische werk van Maeterlinck

Maeterlinck hanteerde het essayistisch genre om probleemstellingen te behandelen, die hij vervolgens tot stof van zijn drama’s maakte. Een beroep doen

op zijn essayistisch oeuvre biedt bijgevolg een verklaring voor de concepties in zijn dramatisch werk. De voornaamste invloed van een doctrine laat zich voelen in het overnemen van begrippen en concepten. Afzonderlijk belichten we nu theosofische concepten en begrippen met behulp van zijn mystieke stem in *Le trésor des humbles* en *La sagesse et la destinée*.

Het Absolute: een pantheïstische God. Het verdwijnen en verschijnen van het heelal stelde Blavatsky (1888/1988, I) in *The secret doctrine* voor als de in- en uitademing “van een onkenbare godheid – het ene Bestaan” (p. 73). Van dat absolute kon men niets meer zeggen dan dat het is. Het was een alomtegenwoordig en grenzeloos beginsel (Dubois, 1985). De theosofische leer predikte een pantheïsme. God was een metafysisch wezen dat zich overal in de wereld openbaarde. Alles wat is, is God. Elke eenheid in de natuur was dan bijgevolg ook goddelijk in zijn hoogste delen (Hoskins, 1990/1992). Dit vormde een belangrijke tegenstelling met het christelijke geloof en zijn persoonlijke God die nooit kon samenvallen met de wereld.

Maeterlinck sloot zich aan bij die metafysische interpretatie van het heelal en geloofde in een immanent aanwezige God in de natuur. “L’espace et le temps sont tous deux la présence de Dieu. C’est seulement par eux que nous pouvons nous faire une idée de cette universelle présence.” (Rutten, 1962, p. 53).

In de theosofische leer werd de mens vergeleken met een microkosmos. Hij bestond zelf uit lagere wezens en was voor hen de monade der monaden. De mens was met andere woorden een klein heelal en droeg het universum, de macrokosmos, in zich. In *La sagesse et la destinée* dringt ook dat theosofische grondbeginsel door. “To keep our eyes fixed of the great sphere, and ourselves to move in the little sphere with as much confidence, earnestness, with as much assurance and satisfaction, as thought the great sphere were contained within it.” (Maeterlinck, 1898/1910, pp.196197).

Tijdens het einde van de vorige eeuw was volgens Blavatsky de aarde op een punt van de hoogste graad van materiële verdichting gekomen. De theosofische beweging zette zich in om de geestelijke beweging opwaarts te stimuleren. Maeterlinck was het eens met een dergelijke ontwikkeling. In bijzondere mate vinden we dat terug in zijn hoofdstuk over het ontwaken der ziel in *Le trésor des humbles*. “Men zou zoo zeggen, dat we naar een tijd heengaan, waarin de geest zal heerschen.” (Maeterlinck, 1896/1897, p. 18). Even verder zei hij: “Het rijk van het positieve verhevene schijnt weldra te zullen eindigen. (...) ik geloof, dat

zich voor onze mensheid zelden met meer aandrang een gelegenheid voordeed tot bevrijding des geestes." (Maeterlinck, 1896/1897, p. 24).

Het ontwaken der ziel. Maeterlinck geloofde in het ultimatum van de vergeestelijking dat zich voor zijn ogen afspeelde. Stap voor stap zou de mens nu, corresponderend met de theosofische leer, een trap hoger klimmen.

Men moet geduldig afwachten, dat dit hogere bewustzijn zich langzamerhand vormt. Misschien zal dan een van hen, die komen zullen, er in slagen, datgene te uiten, wat wij allen gevoelen aan die zijde onzer ziel, die gelijkt op dat deel van de maan, dat men van den aanvang der wereld nog nimmer heeft aanschouwd. (Maeterlinck, 1896/1897, p. 56)

Het accepteren van een onsterfelijk ik is noodzakelijk om een bewustzijns-groei te kunnen kaderen in een evolutionair proces. Maeterlinck concludeerde dat de eenheid tussen lichaam en ziel louter op een tijdelijke en toevallige aard berust en ons individuele bewustzijn permanent is (Rutten, 1962). Bovendien kaderde hij deze groei in het onderscheid tussen hogere en lagere krachten in de mens; "de dingen van lager orde zullen niet meer zo uitsluitend macht hebben over die zielen" (Maeterlinck, 1896/1897, p. 219). Verder herkennen we een theosofische samenstelling van de mens waarbij het conflict met het hogere bewustzijn zich voornamelijk afspeelde tussen het lagere en hogere *manas*, tussen onze hartstochten en zuivere geest. In het dagdagelijkse leven en via ons stoffelijke bestaan zouden we ervaringen moeten opdoen waarvan de edele eigenschappen bewaard blijven in het hogere *manas*.

The inner life that is surest, most lasting, possessed of the uttermost beauty, must needs be the one that consciousness slowly erects in itself, with the aid of all that is purest in the soul. And he is wise who has learned that this life should be nourished on every event of the day. (Maeterlinck, 1898/1910, pp. 90-91)

Moraal en het kwade. De occulte kennis die de theosofie verkondigde, confronteerde de mens met zijn vermogens en innerlijke essentie. Wanneer hij zijn bestemming realiseerde, namelijk de latente goddelijke vermogens naar buiten te dragen, leidde dit consequent tot ethisch-goed denken en handelen. We ontplooiden onszelf door een innerlijke impuls van de natuur (De Purucker, 1932/1998). Maeterlincks moraal sloot aan bij de theosofische ethiek die gebaseerd was op de kennis van het goddelijke in ons.

De goden, uit wie wij geboren zijn, openbaren zich in ons op duizenderlei wijzen; maar die geheime goedheid, die men niet opmerkt en waarover nog niemand zoo rechtstreeks gesproken heeft, is misschien het zuiverst teeken van hun eeuwig leven. (Maeterlinck, 1896/1897, p. 175)

Het gedrag van een bewustere mens vertoonde analoog gedrag met een hogere graad van moraliteit. "Ennoblement comes to man in the degree that his consciousness quickens, and the nobler the man has become, the profounder must consciousness be." (Maeterlinck, 1898/1910, p. 27). Moreel gedrag vloeide voort uit de kennis van het diepere wezen in ons.

Volgens het principe van de ene oorzaak, waren alle wezens fundamenteel één. Allen hadden in hun diepste innerlijk de manifestatie van hetzelfde essentiële zelf. Het potentieel van een universele broederschap schulde voor de theosofie in het besef van een geestelijke eenheid van alle wezens en dingen. De mensen waren onafscheidelijk met elkaar verbonden.

The truest morality tells us to cling, above all, to the duties that return every day, to acts of inexhaustible brotherly kindness (...) Let the humblest of men, therefore, never cease to cherish and lift up his soul, even as though he were fully convinced that his soul of his should one day be called to console or gladden a God. (Maeterlinck, 1898/1910, p. 176)

Noodlot alias karma? Alle theaterteksten en essayistische werken uit de vroege periode van de artistieke carrière van Maeterlinck zijn doordrongen van een onzichtbare en tegelijk aanwezige protagonist, namelijk het noodlot. Hij koesterde een grote fascinatie voor grootse machten die het aardse bestaan bepalen (Maenner, 1965). De personages werden niet de vermogens toegekend om tegen die blinde krachten te rebelleren. Ze ondergingen in angst het toeslaan van dit "personnage sublime" (Rutten, 1962, p. 42). Gelijkenissen in de theosofische wet van karma en Maeterlincks eeuwige wet of fatum zijn herkenbaar. Hij beschouwde het zoeken naar het diepste wezen en de wetten van het fatum als hét kenmerk van het nieuwe theater (Maeterlinck, 1896/1897).

Het kwade uitte zich in de onvolmaaktheid van het wezen. De mens gehoorzaamde aan behoeften die ver verwijderd waren van de ultieme waarheid. De mens oogstte in theosofisch oogpunt wat hij gezaaid had en bepaalde zelf zijn geluk en ongeluk. De wet van karma was er één van voorzienigheid. "Het is dus niet karma dat belooft of straft, maar we belonen en straffen onszelf, al naargelang wij met de natuur samenwerken" (Blavatsky, 1888/1988, I, p. 714).

Elke gedachte of daad van de mens zal onvermijdelijk een terugslag op hem hebben (van Pelt, 1984). Maeterlinck was het eens met de eigen verantwoordelijkheid van de mens voor zijn smart en ongeluk (Maeterlinck, 1896/1897). Ook enkele jaren later in *La sagesse et la destinée* vinden we dezelfde overtuiging: "The destiny...has only the weapons we give her" (Maeterlinck, 1898/1910, p. 116). "We are wrong in believing that it comes from without. For indeed we create it within us, out of our very substance." (Maeterlinck, 1898/1910, p. 99-100).

Bovendien droeg hij de eeuwige wet waaraan we gehoorzamen hoog in het vaandel. In ongeluk en smart kon men immers de kans grijpen zichzelf weer te vinden en een deel van het wezen te herwinnen (Maeterlinck, 1896/1897).

"Noodlot noemen wij, al wat ons beperkt." Laten we ons best er toe doen, dat het noodlot niet te begrensd zij. Onze smarten te vermeederen is schoon, omdat dit hetzelfde is als onze bewustheid uit te breiden, het eenig gebied, waar men zich voelt leven. En 't is bovendien het eenige middel om onzen hoogsten plicht jegens andere werelden te vervullen, want waarschijnlijk is alleen aan ons de taak opgedragen, het bewustzijn van deze Aarde te vermeederen. (Maeterlinck, 1896/1897, p. 174)

De houding tegenover het noodlot was voor Maeterlinck de uiting van een hoger bewustzijn en van wijsheid. Maeterlinck riep op om het fatum te aanvaarden met behulp van de innerlijke nobelheid van de ziel.

Ondanks dat theoretische vermogen van de mens vertoonden zijn theaterstukken voornamelijk de overwinningen van tragische oncontroleerbare krachten. Een zekere mate van oncontroleerbaarheid en onverdiend lijden kende ook de theosofie een plaats in haar leer toe. Ze verkondigde dat elk leven een microkosmisch heelal of een kosmos was, gebonden aan regels en onontkoombare gewoonten. Elk leven had op zijn beurt een soortgelijk heelal onder zich (De Purucker, 1932/1998). Zo bevond de mens zich als microkosmische hiërarchie binnen een grotere hiërarchie. "Het gevolg is dat we in zekere zin lijden door wat de goden doen, want we bevinden ons in hun hiërarchie." (De Purucker, 1974/1990, p. 461).

De dood en onsterfelijkheid. De eeuwige en onafhankelijke ziel bij Maeterlinck was gebaseerd op de fundamentele scheiding tussen lichaam en ziel. Die eenheid berustte slechts op toeval en was van tijdelijke aard. Zijn moraal en liefdesideaal steunde op dit bewustzijn (Rutten, 1962).

In een brief¹ van Maeterlinck aan een anonieme ontvanger uit 1898 antwoordde hij op de vraag naar het bestaan van reïncarnatie. Hierbij verdeelde hij reïncarnatie onder in enerzijds een bewust, anderzijds een onbewust deel. De natuur, ons leven en onze dood deden ons vermoeden dat een bewuste reïncarnatie onmogelijk was. Desondanks sloot hij niet uit dat we via een "psychische ontdekking" ons bewust kunnen worden van reïncarnatie. Dat wekte bij hem niet het minste ongeloof of weerstand op. Verre van, hij geloofde in dat soort van verwachting en hoop die we allen zouden koesteren. Wat onbewuste reïncarnatie betreft, lijkt het Maeterlinck evident dat er een ononderbroken beweging in de natuur plaatsvindt van leven naar dood en van dood naar leven: "de la vie à la mort, de la mort à la vie". Ze bestaat, maar blijft onbewust en laat geen sporen achter in het geheugen.

Ook in andere vroege teksten merkt men een voorzichtige houding tegenover het eeuwige leven van de ziel dat vanuit theosofisch oogpunt een hergeboorte veronderstelde. "Aldus kunnen wij meer dan één's geboren worden, en bij ieder dezer geboorten komen wij God een weinig nader." (Maeterlinck, 1896/1897, p. 196).

Later zou Maeterlinck zich meer toeleggen op het ene leven hier en nu dat uiting geeft aan zijn meer concrete schrijfstijl en minder mystieke filosofie. Hij dreef het onderscheid tussen bewuste en onbewuste reïncarnatie tot op de spits. Het enige dat nog van betekenis is voor de mens, is het bewuste leven. In zijn essay *Over de onsterfelijkheid* schreef hij: "Het baat mij niet, dat het hoogste, meest vrije en schoone deel van mijn geest eeuwig zal leven en blinken in het verhevene en vreugdevolle licht, want het behoort mij niet meer, en ik ken het niet" (Maeterlinck, s.d./1907, p. 9).

Maeterlinck ontwikkelde zich steeds meer naar een concretere en bewustere leefwereld. Over de onsterfelijkheid en het hiernamaals, verschenen nog vele theoretische werken, die volgens Rutten (1962) steeds meer wemelden van inconsistenties: "om het kort te zeggen: het zijn dialectisch prachtig voorgestelde dwaasheden, die, bij nader onderzoek, kant noch wal raken" (pp. 58-59).

Breuken in de invloedssfeer

Maar de spirituele zoektocht in het leven en werk van de dichter evolueerde. Zijn theaterteksten, die eerst van bovenzinnelijke fantasie doordrongen waren, weerspiegelen later een meer rationele wetenschap. Zijn symbolistische melancholie en het raadsel van het leven mondt uit in een concreet liefdesideaal. Een parallelle ontwikkeling vond plaats in het essayistische werk van Maeterlinck.

La vie des termites (1927) en *La vie des fourmis* (1930) bewijzen de toenemende interesse voor natuurkundige en biologische problemen. Waar de levensvragen in zijn drama's helemaal verdwijnen, blijven ze toch nog pregnant in zijn essays (Rutten, 1962).

In 1913 bagatelliseerde Maeterlinck zelf zijn uitvinding van het statische theater als het ultieme symbolistische theater: "You must not attach too great importance to the expression Static; it was an invention, a theory of my youth, worth what most literary theories are worth – that is, almost nothing." (Clark, 1929, p. 411).

In de eerste periode van Maeterlincks oeuvre, het mystieke symbolisme genoemd, ontdekt men sporen van theosofisch gedachtegoed. Naarmate hij zijn pen meer wijsgerig idealistisch en wetenschappelijk hanteert, stuiten we op steeds meer inconsistenties met betrekking tot de invloedssfeer. Wanneer men echter in *La mort* Maeterlincks (1913) kritische stem hoort en leest dat volgens hem de argumenten van de theosofie in het ijle staren, "Tout se borne à des affirmations réitérées et péremptoires qui flottent dans le vide" (p. 69) en hun bewijzen voor reïncarnatie geen waarde hebben, "mais ce n'est là, je répète, qu'un argument sentimental, qui, dans l'échelle des preuves, n'a qu'une valeur minime" (p. 70), stelt men vast dat de invloedssfeer niet eenzijdig is.

De stap naar het drama

Transformationeel ritueel theater

Maeterlinck bood de symbolistische beweging een nieuw theater. Ook in zijn concepten omtrent theater vinden we gelijkenissen met theosofische beginsels. De theorie uit zijn essayistisch werk verschaft ons de mogelijkheid sporen van de theosofie in zijn uitwerkingen in het theater te ontdekken. Precies door zijn filosofische grondbeginselen werd hij door bepaalde critici veeleer als filosoof dan als toneelschrijver bestempeld (McGuinness, 2002). Toch blijft Maeterlinck voor velen diegene die het suggestieve en metafysische van de werkelijkheid van de dichtkunst naar het podium bracht.

Tegen het einde van de negentiende eeuw beantwoordden de rituelen van de kerkelijke leer ook niet meer aan de wens om meer spontaan eigen gevoelens en religieuze ervaringen uit te drukken (Vergrote, 1987). De symbolistische

beweging geloofde sterk in de transformationele kracht van het theater: een sociale verandering was het resultaat van een transformatie van het bewustzijn. Dat was precies waarop Maeterlinck zich richtte in zijn theater. Het enige subject van kunst is “ourveritableself, ourfirst-born self, immemorial, unlimited, universal, andprobablyimmortal”, zei hij immers (Gerould, 2009, p. 84). Maeterlinck wou doordringen tot de negentiende-eeuwse mens en hem het mysterie van de mens verduidelijken. In zekere zin vervult Maeterlincks nieuwe symbolistisch theater de functie van een religieuze ritus als theatrale handeling. “De ritus laat de mens datgene worden wat op verborgen en afwachende wijze in de kern van zijn wezen is.” (Vergrote, 1987, p. 283). Hij verbindt de mens en de wereld met het bovennatuurlijke met behulp van stoffelijke symbolen. Een ritus brengt een nieuwe werkelijkheid naar voren.

Nieuwe paradigma's waren noodzakelijk om het immateriële, de suggestie en het mysterie van het symbolistische gedicht aan het theater te verlenen. Maeterlinck verhoogde bijvoorbeeld sterk de mate van abstractie van de handeling. Het tijdelijke en toevallige karakter van de eenheid tussen ziel en lichaam trachtte Maeterlinck met behulp van abstractie weer te geven. Dat theosofische idee symboliseerde hij door de dramatische handeling helemaal op te geven. De ziel leidde een eigen leven, los van het lichaam. Uiterlijke krachten boven het stoffelijke lichaam brachten actie op het podium (McCannon, 2004). Om de krachten van het universum metaforisch uit te drukken maakte hij in theaterstukken *Les aveugles*, *L'intruse* en *Intérieur* gebruik van immobiliteit en inactiviteit.

Intuïtie

“De geestelijke intuïties wakker houden in de mens” (De Purucker, 1932/1998, p. 381). Zo omschrijft De Purucker, zelf internationaal hoofd van de Theosophical Society van 1929 tot 1942, het werk van de Theosophical Society. De eeuwige en waarachtige werkelijkheid en het verborgen wezen van de mens moest men volgens Maeterlinck evenzeer “op den tast, met stil vermoeden en gevoelen, met een uitsteken der voelhorens, dat instinct heet” (Maeterlinck, 1896/1897, p. viii) benaderen. Gelijkaardige opvattingen koesterde Jung (1940). Het eenzijdige rationalisme en het technische verstand bij de mens had een verlies van het collectief onbewuste veroorzaakt. Met behulp van enkele concrete dromen maakte hij duidelijk dat we dit niet kunnen terugvinden door terug te keren naar de kerk van onze jeugd, maar wel door het instinctieve terug in ons op te nemen.

Het belang van het intuïtief aanvoelen van de waarheid symboliseerde Maeterlinck in zijn drama's met behulp van de kinderlijke onbedorvenheid. De waarheid lag als het ware in de kindermond. In *Les aveugles* bijvoorbeeld bevond een kind zich tussen twaalf blinden en kon het als enige zien. Zijn toegankelijkheid tot de absolute waarheid werd bovendien nog versterkt wanneer het doorheen de voorstelling rustig lag te slapen. Tijdens de slaap trok immers het hoger bewustzijn zich terug in de geestelijke sferen van de mens (Dubois, 1985).

Statisme scénique en dematerialisatie

Zoals reeds aangekaart, streefde Maeterlinck ernaar de externe krachten van het universum voelbaar te maken. Hij voerde reeds een verdunning van de personages en hun actie uit. Nu trachtte hij daarbovenop de materialiteit van de acteur, een stoffelijk lichaam van vlees en bloed, te overstijgen. "Le symbole ne supporte jamais la présence active de l'homme." (Gross, 1985, p. 86).

De "ontlichaming" van de ziel bouwde verder op de fundamentele tijdelijke eenheid tussen lichaam en ziel. Naar dit begrip verwees trouwens al eerder Blavatsky (1889/1985) in *The key to theosophy*. Bij spirituele en psychische openbaringen geloofden de theosofen in een verkeer tussen "ontlichaamde zielen" (Blavatsky, 1889/1985, p. 27) en het absoluut spirituele gebied. In zijn *Menus propos* benadrukt Maeterlinck zijn wens de acteur uiteindelijk te vervangen door wassen poppen. Dit garandeerde hem perfecte immobiliteit en ontlichaming (Gross, 1985). De acteur kon geen afstand doen van zijn persoonlijkheid, ten koste van het mystieke symbool. Op het toneel sneuvelde volgens Maeterlinck een dichtelijk meesterwerk. Een symbool is immer onverenigbaar met de aanwezigheid van een handelende mens (Maeterlinck, s.d).

Zonder woorden

Net zoals de handeling was ook de taal gestold. De dialogen maakten plaats voor stilte en een "dialogue du second degré" (McGuinness, 2002, p. 240). In die dramatische leemtes toonden zich ongekende krachten.

De dramatische immobiliteit liet Maeterlinck nog sterker gelden door daar bovenop een esthetiek van de stilte in te brengen. In de stilte lag immers de basis van het verborgen wezen (Maeterlinck, 1896/1897). Voor Maeterlinck had de stilte, net zoals het spreken, haar eigen expressieve register met zelfs een eigen grafische code. Hij maakte frequent gebruik van bijvoorbeeld uitroeptekens, komma's en

drie puntjes (Rutten, 1962). Al te vaak werd ook de theosofie geconfronteerd met de onmacht om de waarheid in woorden te vatten. “En wanneer dat bewustzijn is ontwaakt, bevindt de ziel zich dichterbij de oneindige wetten, dichterbij DAT, of dat grootse centrum dat niet in woorden is weer te geven” (De Purucker, 1932/1998, p. 14).

Het was volgens Maeterlinck bovendien (1896/1897) nog steeds noodzakelijk taal in het drama te integreren om zo de stiltes te doorbreken. Enkel door taal kon de stilte percipieerbaar gemaakt worden. De stilte werd geschraagd door een “dialogue du second degré”. In de dialoog in de tweede graad hanteerde hij technieken als discontinuïteit en inconsistentie om alledaagse woorden te doen klinken alsof dit nieuwe ongebruikte woorden waren. Ontdaan van hun betrokkenheid op enige vorm van realiteit activeerde hij een innerlijke klank van het woord (McGuinness, 2002). In een kritiek van *Pelléas et Mélisande* uit *De Vlaamsche School* blijkt de positieve reactie van het publiek op deze eenvoud en suggestie: “Men voelt er heele zielenlevens door: elke zin telt; sommige woorden verspreiden licht over heele reeksen van gevoelens. Nevens de eenvoud heeft Maeterlinck eene buitengewone macht van evocatie in het akelige.” (Laffut, 1985, p. 61). Ook Kandinsky (1912/1952) bewonderde de wijze waarop Maeterlinck het woord aanwendde:

Ebenso wird sogar der abstrakt gewordene Sinn des bezeichneten Gegenstandes vergessen und nur der eine Klang des Wortes entblößt. Diesen ‘reinen’ Klang hören wir vielleicht unbewusst auch im Zusammenklange mit dem realen oder späteren abstrakt gewordenen Gegenstände. Im letzten Falle aber tritt dieser reine Klang in den Vordergrund und übt einen direkten Druck auf die Seele aus. (pp. 45-46)

Stoffelijke inactiviteit en immobiliteit van de acteurs maskeerden interne activiteit. Zo vond achter die schijnbaar insignificante dialogen ook een engagement plaats met het absolute (McGuinness, 2002). De beide paradigma’s zouden ten volste veruitwendigd zijn in een dialoog tussen twee marionetten. “a soul speaking to a soul, and imagined speaking through the mouths of marionettes.” (Symons, 1919, p. 88).

De communicatie tussen zielen deed zich volgens Maeterlinck voor op een andere wijze en op een andere plaats dan louter met woorden. Onafhankelijk van tijd en ruimte kon een ziel met een andere ziel communiceren. Enkel wanneer we over de ware kennis van het universele wezen van de mens beschikten, zouden

spirituele communicatiewegen te bewandelen zijn. Magnetisme en telepathie beschouwde Maeterlinck als actuele eerste sporen van die eigenschap der bewuste mensen (Gross, 1985). Blavatsky putte overigens haar ideeën voor *The secret doctrine* uit een telepathisch contact met haar meesters. Voor elke theosoof is het immers belangrijk receptief te zijn voor psychische energieën om het innerlijke van de mens volledig in het uiterlijke te integreren. Zulke ontvankelijkheid manifesteert zich onder meer in telepathie (Ellwood, 1986/1994).

Dramatis personae

Maeterlincks ontstoffelijking bereikte reeds de actie en het woord. Nu voegde hij daar tevens het karakter van de personages aan toe. “Pour les drames d’âmes, le rôle des “portants” peut se réduire presque à rien” (Gross, 1985, p. 159). Dramatische karakters werden ontdaan van hun psychologische en sociale identiteit, net zoals geografische identiteit door een sober decorgebruik (McGuinness, 2002). Een expliciete karakterschets zou het universele en gemeenschappelijke van het menselijke wezen overschaduwen. Dit “décor accidentel” was louter situationeel en behoorde niet tot het hogere wezen van de mens (Gross, 1985, p. 155). Met die willoosheid van de dramatische personages wou Maeterlinck autonomie en dominantie van al het externe creëren.

Ondanks een algemeen positieve reactie bij het publiek waren er ook kritische stemmen. De Ierse symbolist en aanhanger van de theosofie, Yeats, bewonderde enerzijds de theoretische woorden van Maeterlincks *Le trésor des humbles* (Ingelbien, 2006). Het was voor Yeats een “gouden boek” dat hij gebruikte als leidraad voor het mysticisme en esoterisme. Anderzijds betreurde hij het gebrek aan wijsheid van de dramatis personae in Maeterlincks toneelstukken. De personages beschikten niet over de waarheid die hij terugvond in Maeterlincks essay (Ingelbien, 2006). Ook de Franse schrijver, criticus én lid van de theosofische beweging Edouard Schuré (1904) uitte soortgelijke kritiek: “Le théâtre de Maeterlinck souffre de deux défauts essentiels, l’absence de volonté chez les héros et le manque de logique dans le développement de l’action.” (p. 239).

Uiteindelijk domineerde in zijn drama’s de mogelijkheid tot transcendentie in het universum. De personages daarentegen beschikten niet over de vermogens hun angsten te overwinnen en de transcendente ruimte in te vullen. Het noodlot boezemde hen enkel angst in. Dat staat in schril contrast met zijn vroege theoretische werk waarin hij de mens opriep tot een positieve omgang met het noodlot. In dezelfde werken beschreef hij echter evenzeer dezelfde angst om de band het met mystieke aan te gaan en de ziel te verheffen.

Er is zoo weinig noodig om de schoonheid in eene ziel aan te moedigen. Er is zoo weinig noodig om de sluimerende engelen te wekken. (...) Als we minder bang waren voor schoonheid, dan zouden we weldra niets anders vinden in 't leven. (...) Alle anderen staan daar vol verwachting om ons heen als kinderen voor een prachtig paleis. Ze verdringen elkaar op den drempel, fluisteren, kijken door de retsen, maar durven de deur niet openduwen. (Maeterlinck, 1896/1897, pp. 221-222)

Na de eeuwwisseling veranderden net zoals zijn literaire stijl, ook zijn personages. Ze bevinden zich in een optimistisch universum met enkel nog de kleine kwaaltjes van het leven.

Conclusie

Voornamelijk zijn pantheïstische wereldbeeld, het universele van de menselijke ziel en de daaruitvloeiende moraal en ethiek getuigden van theosofische invloeden. Het ethische systeem was ook ingebed in de wet van karma. Desondanks onderscheiden we reeds incongruenties met betrekking tot zijn relatie tot de dood. Zijn interesse voor het concrete leven hier en nu, dat zijn focus zou worden van zijn latere werk, laat reeds in zijn vroege theoretische werk enkele sporen na.

Maeterlinck bracht ook theosofische begrippen bij het publiek. Opnieuw zullen net deze karakteristieken in zijn latere werken verdwijnen. Het theosofische gedachtegoed, dat eerst sterk voelbaar aanwezig was, verliest later zijn greep op de Belgische dichter en toneelschrijver. Maeterlinck was zich later bewust van een ongenoegen over voortdurende onuitgesproken, onbekende en algemene krachten in zijn drama's. "Il est peut-être loisible au poète lyrique de demeurer une sorte de théoricien de l'inconnu (...) Mais le poète dramatique ne peut se borner à ses généralités" (Maeterlinck, 1929, I, p. xviii). Het algemene onbekende maakte plaats voor concretisering, materialisaties en psychologisering. Hij nam afstand van vage onbekenden op scène, maar tevens van vaag taalgebruik in zijn essayistische werk. Het mystieke verving hij als het ware door intellect en redenering. Daarin vinden we steeds meer letterlijke afkeurende verwijzingen naar de theosofie.

Geloof en ongeloof: geloofscrisis en agnosticisme in de twintigste eeuw

Het artistieke hoogtepunt van de Maeterlinck vormen de jaren tussen 1889 en 1896. Daarna verdwijnen mystiek en intuïtie stilaan om uiteindelijk helemaal op te gaan

in louter beschouwelijke werken. Desalniettemin bleef hij trouw aan zijn eeuwige zoektocht naar het raadsel van het bestaan, maar die leidde nu tot een nog groter raadsel. Van Reybroeck (2010) constateert deze neerwaartse kennisevolutie aan de hand van zijn interpunctie: “van de vele uitroepetekens in zijn jonge gedichten, over de ettelijke gedachtepuntes in zijn rijp toneel (...) tot de wildgroei van vraagtekens in zijn latere essays” (p. 39). Het grote geheim bleef diep verborgen en zijn contemplatie eindigde in agnosticisme. “Het groote geheim, het eenige geheim is, dat alles geheim is.” (Maeterlinck, 1921/s.d., p. 270).

De theosofische leer werd voornamelijk belichaamd door één vrouw: Blavatsky. Na haar dood brak in de theosofische beweging verdeeldheid uit. Slechts vier jaar na haar dood splitste de vereniging zich. De opvolgers van Blavatsky waren het met elkaar oneens. Door de vele beschuldigingen van plagiaat, bedriegerijen (Scott, 2009) en ketterij was de theosofie bij haar volgelingen verzwakt. Die bereikten evenzeer de volgelingen van Blavatsky. In *Le grand secret* schreef Maeterlinck (1921/s.d.):

Het is voldoende op te merken, dat de gebreken van haar eerste methode grootter worden en ernstiger zijn bij de volgelingen van Mevrouw Blavatsky. Bij Mevrouw Annie Besant – overigens een merkwaardige vrouw – en bij Leadbeater hangt alles in de lucht, alles zweeft in hoogere sferen en de ongegronde niet te verifiëren stellige uitspraken komen op iedere bladzijde veelvuldig voor. (p. 208)

Kortom, de theosofie kon in het algemeen niet meer als toevluchtsoord fungeren. Zij bood geen ethisch ideaal meer én bovendien werd de overkoepelende doctrine theoretisch en intellectueel onderuitgehaald. Ook zij was niet in staat de mens een plaats in het universum te geven zonder de nodige twijfel en incongruenties. Ze had haar functie verloren.

Het raadselachtige, onkenbare noodlot vinden we terug als een aanwezige protagonist in zijn theaterstukken en bron van theoretische discussie in zijn essays. Maeterlinck ruilde echter zijn mystieke kracht die een zekere macht op de mens uitoefende, voor genuanceerde psychologische verantwoording. De personages werden individueler en gebonden aan tijd en ruimte. Over zijn latere toneelstukken vertelt Rutten (1962) dat ze evolueren naar het klassieke psychologiserende praattoneel: het hoofdkenmerk van zijn vroege werken, het dramatisch statische, verdwijnt en Maeterlinck loopt vast in dat “wat hij, van in het begin af, zou verafschuwen: le tragique matériel en le tragique psychologique” (p. 49). Alfred

Sutro (1910) beschreef in zijn inleiding van de Engelse vertaling van *La sagesse et la destinée*, de tijdelijke en individuele levensstijl van Maeterlincks personages.

Real men and women, real problems and disturbance of life – it is these that absorb him now. His next play will doubtless deal with a psychology more actual, in an atmosphere less romantic; and the old familiar scene of wood, and garden, and palace corridor will be exchanged for the habitual abode of men. (p. xvi)

Ondanks die tendens in zijn drama's bleef het raadsel van het bestaan hem zijn hele loopbaan bezighouden. Hij was niet de wetenschapsmens die zekerheid wilde, maar via inzichtvragen en onderzoek zich geestelijk realiseren wou (Rutten, 1962). Dit geeft opnieuw een verklaring voor de tegenstrijdigheden in zijn theoretisch oeuvre en oplossingen over levensproblemen. Hij bleef zich vragen stellen ofschoon hij steeds sterker overtuigd was van het grote geheim van het bestaan dat onbekend zou blijven. Hij bewonderde evenwel steeds het respect voor alle hiërarchie in een bijenkorf en voor het bovenzinnelijke symbool: de koningin.

Van inconsistenties tot agnosticisme

De desillusie en ontgoocheling ten gevolge van de preciaire toestand van de theosofie blijkt uit Maeterlincks thematische en stilistische ommekeer. In het algemeen onderscheiden we bij Maeterlinck een tendens naar concreetheid: concrete ideeën en concreet taalgebruik. In 1902 merkten we reeds deze wending op in het korte essay *Le passé* waarin hij herinneringen vanuit psychologisch standpunt verduidelijkte. Het intuïtieve, mystieke kennen van de menselijke ziel verloochende hij langzaam (Rutten, 1962). Daartegenover plaatste hij een beschouwelijk neutraal onderzoek. Sterker nog, in *La mort* sprak hij vol lof over de Society of Psychical Research. De juistheid van hun rigoureuze en methodische studie van de psyche en bovennatuurlijke gevoeligheid kan men zelden volgens Maeterlinck (1913) betwisten. Dat staat in schril contrast met de intuïtieve verbeeldingskracht van het symbolisme.

Het voornaamste punt van inconsistentie met de theosofische leer in het latere werk van Maeterlinck was het concept van de dood en de reïncarnatie. Enerzijds benadrukte Maeterlinck de afwezigheid van de dood in het leven. Het leven had geen vijand. "All things are eternal because nothing is perishable (...) we are all contemporaries of God, and shall live as long as He." (Maeterlinck, 1934/1935, p. 46). Anderzijds was zijn vaste overtuiging dat het enige wat we uiteindelijk kennen

is: de dood, niet wat daarna komt. "When we die we enter an eternal life which no longer belongs to us." (Maeterlinck, 1934/1935, p. 91). "We shall never know that we are dead." (Maeterlinck, 1934/1935, p. 187). Hij ontkende met andere woorden niet noodzakelijk de onsterfelijkheid en reïncarnatie, hij vond de gedachte echter onbelangrijk voor het huidige leven aangezien het ego ze zich niet zal herinneren.

Would you wish to be simply a pure and immortal spirit? But would you still be yourself? And if you are no longer yourself, if you can no longer discover yourself, no longer recognize yourself, how can it matter to you what happens to that which will no longer be you? (Maeterlinck, 1934/1935, p. 40)

Even later in *Avant le grand silence* schreef hij zelf letterlijk dat hij niet geloofde in reïncarnatie. Onuitputtelijke wedergeboorte was voor Maeterlinck iets dat wel mooi zou zijn en de wens was van elke mens. Hij ontdeed het begrip reïncarnatie van een mystieke dimensie. Reïncarnatie was niets meer dan natuurlijke erfelijkheid en kwam tot uiting in het pas ontdekte chromosomen- en hormonenspel (Maeterlinck, 1934/1935). Enkele pagina's later vinden wedergeboortes van ego's plaats in één en hetzelfde leven. Het andere is slechts de schaduw van die ene illusie: immortaliteit. De inconsistenties stapelen zich met andere woorden op en het oeuvre van Maeterlinck wordt langzamerhand een amalgaam van verschillende religieuze mogelijkheden waartussen hij uiteindelijk ook zélf niet koos.

De tijdelijke interesse in de theosofie en haar mystieke dimensies vinden we eerst terug in het vroege oeuvre van Maeterlinck. Decennia later koesterde hij geen behoefte meer aan kosmische krachten en eeuwigheid. Het materiële leven hier en nu telt. Daarom verliet hij de idee niet van de kosmische onsterfelijkheid, maar hechte er later geen waarde meer aan: "Il m'est égal que les parties les plus hautes, les plus libres, les plus belles de mon esprit soient éternellement vivantes et lumineuses dans les suprêmes allégresses; elles ne sont plus à moi, je ne les connais plus." (Maeterlinck, 1913, p. 43).

Maeterlincks inwendige religieuze verdeeldheid mondde uit in agnosticisme. Hij verwierp uiteindelijk elke graad van kennis over het mystieke. De mystieke ontwikkeling naar een groter bewustzijn viel hij ook aan. "Such progress is imperceptible" (Maeterlinck, 1934/1935, p. 67). "There is no reason why another two thousand years our acquisitions should be any more decisive or more spiritual." (Maeterlinck, 1934/1935, p. 71). Het enige waarvan we ons bewust moesten zijn, was het pure feit dat we leven. Ook de discussie met andere woorden

tussen materialisme en spiritualisme had geen nut meer. Het was allemaal een fout van zijn jeugd, beweerde hij. Beide interpretaties brachten de mens tot dezelfde conclusie (Maeterlinck, 1934/1935). "Having learned, above all, that we know nothing, in our excess of learning we have nothing more to say." (Maeterlinck, 1934/1935, p. 72).

The only progress which we have accomplished is progress in agnosticism. Is it possible that agnosticism will ever lead us anywhere? We do not know; but in the meantime it saves us from wasting our time in futile excursions. (Maeterlinck, 1934/1935, p. 96)

Letterlijke uitingen van kritiek op de theosofie

"*De ontsluitende Isis, de geheime Leer* en de andere talrijke geschriften van Mevrouw Blavatsky vormen één groot, wankelend monument." (Maeterlinck, 1921/s.d., p. 204). De theosofische beweging kon door haar interne verdeeldheid zelf niet voldoen aan haar eerste doel: een universele broederschap creëren. Bovendien deed het Hudson-rapport twijfel ontstaan over de echtheid en de waarheid van theosofische geschriften. Er heerste een algemene drang naar bewijzen: "de theosofische legenden der zeven rassen, die wij misschien zouden kunnen aannemen, wanneer men ons minder aanvechtbare documenten aanbood, dan die men ons tot op heden heeft gegeven." (Maeterlinck, 1921/s.d., p. 264).

In *Le grand secret* schrijft Maeterlinck (1921/s.d.) in zijn besluit de ideeën van de theosofie af als te zuiver metafysisch. Hij degradeerde ze tot mythen die in een religieus systeem alles nog ingewikkelder maken. De theosofische leer heeft enkel hetzelfde nut gediend als de mythen bij het hindoeïsme om tot het enige besluit te komen: het grote geheim is dat we beheerst worden door een hopeloos niet-weten.

Conclusie

Het absorberen van theosofische ideeën werd vastgesteld in het vroege symbolistische werk van Maeterlinck. Het theosofische gedachtegoed verdween echter langzaam uit zijn werk. Eerst verdwenen de mystiek en het symbolisme in de thematiek. Zijn theaterstukken en essays kregen een andere, concretere toon. Vervolgens vinden we steeds meer inconsistenties in zijn theoretische werk met betrekking de mystiek. Ten slotte werd de theosofie zelf radicaal bekritiseerd en afgekeurd.

In de jaren na de dood van Blavatsky kwam de theosofische beweging in een kritieke toestand en verloor veel aanzien en leden. Dat uitte zich evenzeer in het gedaalde succes van het symbolisme. Maeterlincks vroege, symbolistische werk verdween in de boekenkast. Enkel zijn optimistisch sprookje *L'oiseau bleu* (1909) werd regelmatig vanonder het stof gehaald. Bovendien vertoefde de negentiende-eeuwse mens nu in de twintigste eeuw met veranderende sociale, economische en politieke omstandigheden: de Eerste Wereldoorlog, de Russische Revolutie, de Grote Depressie, de opkomst van totalitaire dictaturen zoals het fascisme en het communisme. Het theater van de ziel, typerend voor het vroege werk van Maeterlinck, dwaalde af van het echte leven hier en nu. Het werd als een narcistische en decadente vlucht bestempeld uit de harde werkelijkheid van de twintigste eeuw (Gerould, 2009).

De theosofie en haar cognitieve en ethische functie raken uit de belangstelling. Sommigen verwierpen voorlopig de theosofie en behielden een groot deel van haar ideeën, bijvoorbeeld de antroposofie. Anderen, zoals Maeterlinck, stuurden de theosofie en haar mystiek definitief de laan uit.

Appendix A

Brief van Maeterlinck aan N. n., 2 met paarse inkt beschreven bladen, r° en v°,
11,5x17,5, over reïncarnatie, Parijs, 28 oktober, 1898 (De Zwarte Doos, Gent)

Parijs 28 Oct
98.

cher Monsieur:

Je ne puis répondre à
votre question avec toute
l'exactitude désirable,
n'ayant pas, sous la
main, en ce moment,
l'ode de Wordsworth ni
le volume de E. D. Walker.
Aucune de vos fautes allusion.
Tout ce que je puis vous
dire, c'est que dans
l'état actuel de nos
connaissances scientifiques
de votre expérience de la

Vie et de la mort, rien ne
 nous permet d'affirmer
 la réincarnation consciente.
 ce que par conséquent
 rien ne me force à y croire;
 tout, ~~de la nature, tend, me~~
 la nature, tend, me
 semble - t-il - à prouver
 le contraire. Cela ne veut
 pas dire que une découverte
 psychique décisive, un
 fait nouveau et périsseux,
 établissant d'une manière
 indubitable cette réincarna-
tion consciente, prouverait
 au moins la moindre résis-
 tance, la moindre incrédu-
 lité, la moindre ironie.
 Pour de là, il résulterait
 je crois, à une sorte d'attente
 et d'espoir certain que
 nous nous voyons présents
 tous au fond de notre

L'about à la réincarnation
inconsciente, me me
 semble évidente quand on
 considère le grand cercle
 ininterrompu et toujours
 en mouvement, qui, dans
 la nature, va sans cesse
 de la vie à la mort, de la
 mort à la vie.

Veuillez agréer, cher Monsieur,
 avec tout une éternelle
 pour votre aimable lettre,
 l'assurance de mes senti-
 ments les plus distingués.

M. H. H. H.

NOTEN

- 1 brief van Maurice Maeterlinck aan N. n, Parijs, 28 oktober 1898 (Stadsarchief Gent: de Zwarte Doos).

REFERENTIES

niet-gedrukte bronnen

Gent Stadsarchief, De Zwarte Doos
B.LXXXVI.3

brief van Maurice Maeterlinck aan N. n., 2 met paarse inkt beschreven bladen, r^o en v^o, 11,5x17,5, over reïncarnatie, Parijs, 28 oktober, 1898.

gedrukte bronnen

Bevir, M. (1994). The west turns eastward. Madame Blavatsky and the transformation of the occult tradition. *Journal of the American Academy of Religion*, 62 (3), 747-767.

Blavatsky, H.P. (1885). *De sleutel tot de theosofie: een heldere uiteenzetting in de vorm van vragen en antwoorden van de ethiek, wetenschap en filosofie*. Den Haag: Theosophical University Press. (org. 1889).

Blavatsky, H.P. (1888). *De geheime leer: De synthese van wetenschap, religie en Filosofie* (Vols. 1-2). Den Haag: Theosophical University Press. (org. 1888).

Blavatsky, H.P. (1889). *Een introductie tot de geheime leer*. Den Haag: Theosophical University Press Agency. (org. 1988).

Capiteyn, A. (2008). *Maeterlinck: Een Nobelprijs voor Gent*. Gent: Uitgeverij Snoeck.

Clark, B.H. (1929). *European theories of the drama*. London: Appleton and Company.

De Purucker, G. (1990). *Bron van het occultisme: een moderne presentatie van de oude, universele wijsheid gebaseerd op De Geheime Leer van H.P. Blavatsky*. Den Haag: Theosophical University Press. (org. 1974).

De Purucker, G. (1998). *Beginnelsen van de esoterische filosofie*. Den Haag: Theosophical University Press. (org. 1932).

Dubois, H. (1985). *De reïncarnatieleer volgens de theosofie: een beschrijvende analyse met een kritische evaluatie vanuit christelijk standpunt*. Dissertatie Licentiaat Godsdienstwetenschappen, Faculteit Godgeleerdheid, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.

Ellwood, R. (1994). *Wat is Theosofie? Wegen naar innerlijke wijsheid*. Utrecht: Kosmos – Z&K Uitgevers. (org. 1986).

Gerould, D. (2009). The symbolist legacy. *A Journal of Performance and Art*, 31 (1), 80-90.

Gross, S. (Ed.). (1985). *Maeterlinck: Introduction à une psychologie des songes et autres écrits (1886-1896)*. Brussel: Labor.

Hoskins, I. (1992). *Grondslagen van esoterische filosofie: uit de geschriften van H.P. Blavatsky*. Amsterdam: Uitgeverij der Theosofische Vereniging in Nederland. (org. 1990).

Ingelbien, R. (2005). Symbolism at the periphery: Yeats, Maeterlinck, and cultural nationalism. *Comparative Literature Studies*, 42 (3), 183-204.

Judge, W.Q. (1996). *De oceaan van theosofie*. Den Haag: Theosophical University Press. (org. 1893).

Jung, C.G. (1940). *Psychologie und Religion*. Zürich: Rascher.

- Kandinsky, W. (1952). *Über das Geistige in der Kunst* (10de ed.). Bern: Benteli Verlag. (org. 1912).
- Laffut, V. (1993). *Maurice Maeterlinck en de Belgische kritiek: Een systematisch onderzoek naar de receptie van Maeterlinck in Belgische tijdschriften tussen 1889 en 1902*. Dissertatie licentiaat Germaanse Filologie, Faculteit letteren en wijsbegeerte, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.
- Maenner, P. J. (1965). *Maurice Maeterlinck: Theatralische Repräsentation einer Philosophie im Zusammenhang der modernen Dramaturgie*. Dissertatie doctoraat filosofie, Philosophischen Fakultät, Freie Universität Berlin, München.
- Maeterlinck, M. (s.d.). *Het toneel: heiligdom van de droom* (Vertaald door: Yvonne de Man). Mechelen: Het poppenspel. (org. s.d.).
- Maeterlinck, M. (1897). *De schat des harten* (Vertaald door: G.M.v.d. Wissel Herderschee). Amsterdam: S.L. Van Looy. (org. 1896).
- Maeterlinck, M. (1907). *Over de onsterfelijkheid*. Amsterdam: Allert de Lange. (org. s.d.).
- Maeterlinck, M. (1910). *Wisdom and destiny* (Vertaald door: A. Sutro). Londen: George Allen & Sons. (org. 1898).
- Maeterlinck, M. (1913). *La Mort*. Parijs: Fasquelle
- Maeterlinck, M. (1929). *Théâtre* (Vols 1-2). Paris: Fasquelle.
- Maeterlinck, M. (s.d.). *Het groote geheim* (Vertaald door: G. De Ridder). Zutphen: W.J. Thieme & Cie. (org; 1921).
- Maeterlinck, M. (1935). *Before the great silence* (Vertaald door: Bernard Miall). Londen: George Allen & Unwin Ltd. (org. 1934).
- McCannon, J. (2004). Passageways to wisdom: Nicholas Roerich, the dramas of Maurice Maeterlinck, and symbols of spiritual enlightenment. *The Russian Review*, 63 (3), 449-478.
- McGuinness, P. (2002). *Maurice Maeterlinck and the making of modern theatre* (herdruk). Oxford: Oxford University Press. (org. 2000).
- Owen, A. (2004). *The place of enchantment: British occultists and the culture of modern*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pelt, G.W. van. (1984). *Karma: De wet van oorzaak en gevolg* (2de ed.). Den Haag: Theosophical University Press.
- Ringbom, S. (1966). Art in 'the epoch of the great spiritual': Occult elements in the early theory of abstract painting. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 29, 386-418.
- Ruten, M. (1962). Maurice Maeterlinck. In M. Maeterlinck, *Gedichten / toneel en proza* (pp.7-77). Hasselt: Uitgeverij HeideLand.
- Sheppard, R.W. (1975). Kandinsky's abstract drama "Der gelbe Klang": an interpretation. *Forum for Modern Language Studies*, 11 (2), 165-176.
- Schuré, E. (1904). *Précurseurs et révoltés*. Parijs: Perrin.
- Scott, J.B. (2009). Miracle publics: theosophy, Christianity and the Coulomb affair. *History of Religions*, 49 (2), 172-196.
- Sinnett, A.P. (1906). *Esoterisch buddhisme* (Vertaald door: C.M. Perk-Joosten). Amsterdam: Theosofische Uitgevermaatschappij. (org. 1883).
- Sutro, A. (1910). Introduction. In M. Maeterlinck, *Wisdom and destiny* (Vertaald door: A. Sutro) (pp. ix-xxiii). Londen: George Allen & Sons. (org. 1898).
- Symons, A. (1919). *The symbolist movement in literature*. New York: E.P. Dutton & Company.
- Van Reybrouck, D. (2010). *De plaag. Het stille knagen van schrijvers, termieten en Zuid-Afrika*. Amsterdam: De bezige bij.
- Vergrote, A. (1987). *Religie, geloof en ongeloof: psychologische studie* (2de ed.). # Kapellen: Uitgeverij De Nederlandse Boekhandel.
- Wichmann, J. (1990). *Die Renaissance der Esoterik. Eine kritische Orientierung*. Stuttgart: Kreuz Verlag.